

ПОЛТАВСЬКИЙ КРАЄЗНАВЧИЙ МУЗЕЙ імені В. Кричевського — найбільший музейний заклад Полтавщини. Веде свою історію від заснованого 1891 Природничо-історичного музею Полтавського губернського земства. Від 1917 — Центральний народний музей Полтавщини, від 1920 — Центральний пролетарський музей Полтавщини, від 1927 — Полтавський державний музей імені В. Короленка, від 1934 — Полтавський республіканський історико-краєзнавчий музей, від 1946 — сучасна назва. 2013 отримав ім'я В. Кричевського. Спочатку розміщувався у 3-х кімнатах флігеля при будинку губернської земської управи, діяли підрозділи: науковий із геологічною (понад 500 одиниць професора [О. Гурова](#)), ґрунтознавчою (4000 одиниць професора [В. Докучаєва](#)), ботанічною (862 одиниці професора [А. Краснова](#)), зоологічною збірками; старожитностей та нумізматики (переважно знахідки археолога [І. Зарецького](#)); практичний; сільськогосподарський; кустарний зі збірками гончарства і ткацтва (зібрані [І. Зарецьким](#), [К. Мощенком](#), [В. Василенком](#)). Станом на 1900 у музеї було 17 226 експонатів. 1906 меценатка і просвітниця [К. Скаржинська](#) подарувала земству свій приватний музей у с. Круглик Лубенського пов. Полтавської губ. (нині у складі Лубен), що нараховував понад 20 тис. експонатів, бібліотеку та архів. 1897—1917 офіцер [П. Бобровський](#) систематично дарував придбані за свій кошт речі та артефакти з археології Стародавнього Єгипту, Давньої Греції, народознавства країн Африки, Близького й Далекого Сходу, Криму, Кавказу, Середньої Азії, Індії, Індонезії (бл. 3 тис. одиниць). Від 1908 музей розміщувався у 2-х будинках: природничий і археологічний відділи — на мансардному поверсі земської споруди, культурно-історичний й етнографічний — на 2-му поверсі Просвітнього дому імені М. Гоголя. У 1900—30-х рр. у музеї працювали відомі науковці, дослідники Полтавщини — природознавці, археологи, етнографи й музеєзнавці [І. Зарецький](#), [М. Олеховський](#), [К. Мощенко](#), [М. Ніколаєв](#), [В. Ніколаєв](#), [В. Щербаківський](#), [М. Рудинський](#), [О. Тахтай](#), [В. Грінченко](#), [М. Філянський](#), [Я. Риженко](#), [Н. Онацький](#), [І. Самойловський](#), [М. Гавриленко](#), [С. Іллічевський](#), фольклористи [Ф. Попадич](#) і [В. Верховинець](#), з ним співпрацювали академіки [В. Вернадський](#) та [М. Біляшівський](#), почесний член Української Академії мистецтв [Д. Щербаківський](#). 1920 діяло 11 відділів, зокрема природничий, археологічний, історико-етнографічний, промислового мистецтва, архітектурний; картинна галерея (заснована 1919 [М. Рудинським](#)); наукова книгозбірня; історичний архів. У тому ж році музею для розміщення колекцій передано пам'ятку архітектури — будинок Полтавського земства

(первісний проєкт [О. Ширшова](#), перероблений і вдосконалений 1903—08 в українському стилі [В. Кричевським](#)). За перші 30 р. існування музей зосередив значні мистецькі цінності завдяки не лише зібранням [К. Скаржинської](#) та [П. Бобровського](#), а й дарункам інших меценатів, діячів культури, мистців. Збірки музею поповнювали експонати, реквізовані тодішньою владою з установ, культових споруд, залишених господарями палаців і будинків, колишнього Полтавського єпархіального давньосховища. Серед них — визначна пам'ятка доби українського Відродження *Пересопницьке Євангеліє* (нині зберігається у Національній бібліотеці України НАНУ в Києві), плащаниця із зображенням Воскресіння Ісуса Христа 1466, галерея портретів козацьких гетьманів, історичні малюнки та гравюри, копія гравюри «Слава [І. Мазепи](#)», колекція грамот польських королів і московських царів, козацькі й дворянські документи, автографи і матеріали класиків українського письменства, насамперед зібрані у кімнаті [М. Гоголя](#). В окремій залі була розгорнута збірка «старої» Полтави з планами і кресленнями міста, проєктами урядових будівель, гравюрами [Г. Стадлера](#), малюнками [О. Кунавіна](#), що відтворювали містобудівну ситуацію кінця 18 — початку 19 століття, портретами мешканців. Найбільшу цінність становили колекції українського народного мистецтва, що нараховували понад 10 тис. експонатів, а також релігійної творчості (зокрема 200 різьблених і сницарських речей). До шедеврів українського мистецтва належав бароковий різьблений і позолочений іконостас зі статуями першосвященників [Захарія](#) й [Аарона](#), [Іоанна Хрестителя](#), [євангеліста Іоанна](#) в натуральний людський зріст роботи [С. Шалматова](#) з [Покровської церкви](#) у Полтаві (згорів 1943 під час пожежі). 1939 на базі художнього відділу створено окремий Полтавський художній музей (див. *Полтавський художній музей (галерея мистецтв) імені М. Ярошенка*), йому передано понад 18 тис. експонатів (нині лише незначна частина з них знаходиться у музеях Полтави). Напередодні 2-ї світової війни в експозиційних залах і фондосховищах музею було 117 900 артефактів. У вересні 1943 німецькі військовики спалили будинок музею, при цьому знищено і науковий архів та значну частину фондової документації. 19 028 експонатів врятовано з-під руїн спаленого музею, 12 920 — повернуто з евакуації та відреставровано, 5245 — після війни з Німеччини. Відбудова та реставрація музею тривала до 1964. На той час 3 відділи експозиції (природи, історії дорадянського періоду, історії радянського суспільства) розміщувалися у 23-х залах. Від 1970-х рр. колекцію поповнюють роботи місцевих професійних художників.

1991 Полтавський художній музей повернув для експонування колекцію писанок (408 одиниць) із приватного зібрання К. Скаржинської. Музей створює різноманітні колекції традиційних видів мистецтва полтавського краю, збираючи вишивку, вибірку, писанки, плетіння з рослинних матеріалів, вироби гончарства, ткацтва, а також із дерева, кістки, рогу, металу, малювання на дереві, предмети й деталі архітектурно-художнього будівництва, культове начиння тощо. Тут сконцентровано твори відомих майстрів і мистців, які отримали визнання в Україні та поза її межами: вишивальниць [О. Василенко](#), [О. Великодної](#), Г. Каніболоцької, Н. Щербатих, килимарів [Надії](#) та [Олександра Бабенків](#), подружжя [Левадних](#), [Л. Товстухи](#), різьбярів і сницарів [П. Юхименка](#), [В. Гарбуза](#), [Я. Халабудного](#), [Я. Усика](#), [В. Кваші](#), [В. Нагнибіди](#), М. Зацеркляного (див. [Зацеркляні](#)), гончарів і малювальниць О. Ночовника (див. [Ночовники](#)), [І. Білика](#), [А. Білик-Пошивайло](#), [Т. Демченка](#), [Г. Кирячка](#), [О. Селюченко](#), [В. Омеляненка](#), [З. Линник](#), [М. Назарчук](#), мистців порцеляни [І. Віцька](#), [С. Пасічної](#), [В. Сіробаби-Климко](#). Представлено історію всіх осередків ремісництва, кустарних і художніх промислів, народної творчості краю. В експозиції й фондах зберігаються твори живописців, скульпторів і графіків 20 — початку 21 ст. [Ліоліни](#) та [Володимира Безуглових](#), [М. Болюха](#), [П. Вітрика](#), [П. Волика](#), [С. Гнойового](#), [П. Горобця](#), [О. Журбія](#), [М. Когана](#), [В. Максимчук](#), [В. Мозока](#), [В. Павлюченка](#), [М. Підгорного](#), [К. Посполітака](#), [Ю. Самойленка](#), [А. Сербутовського](#), [В. Шаховцова](#), самодіяльних і народних малярів [В. Вакуленка](#), [Л. Вишталя](#), [Т. Івницької](#), [Г. Савчука](#), [Ф. Ткаченка](#), [Т. Зацеркляної](#) (див. [Зацеркляні](#)), [О. Литвина](#), [Ф. Марченка](#), [І. Новобранця](#), [М. Носенка](#) та ін. Від часу заснування музею його співробітники видають літературу наукового, краєзнавчого і музеєзнавчого характеру (загалом понад 380 видань). Спочатку це були звіти про діяльність установи, щорічники, потім з'явилися праці «Полтавщина» (1927) і «Збірник, присвячений 35-річчю музею» (1928). Серед видань — каталоги музейних колекцій, матеріали наукових конференцій і семінарів, наукові збірники археологічної тематики, присвячені столітньому ювілею закладу (1991—93), монографії істориків та природознавців, численні брошури. 1992—2011 у музеї створено нову експозицію в 40-а залах (відділи природи, археології, історії козацької доби та Нового часу, новітньої історії краю) та мистецько-етнографічну на мансардному поверсі — «Народний побут. Народне

мистецтво». Художник-монументаліст [Л. Тоцький](#) відтворив розписи колишньої зали засідань губернського земства з полотнами [С. Васильківського](#). На першому поверсі розміщено експозицію «Унікальні експонати в колекції музею», на другому — меморіальну залу із творами [В. Кричевського](#). На музейному подвір'ї поміж насадженнями дендропарку розгорнуто експозицію скансену зі зразками стародавньої та середньовічної монументальної скульптури, рештками давніх гробниць, масштабними експонатами із тривких матеріалів. На правах відділу в окремому приміщенні працює *Полтавський музей історії авіації і космонавтики*. Загалом у фондах — бл. 300 тис. одиниць зберігання Музейного фонду України. Станом на 2021 музею передано будівлі колишнього кустарного складу губернського земства та колишньої художньої школи, в яких після реставрації заплановано розміщення виставкової зали, бібліотеки, наукового архіву. Відповідною програмою Президента України [В. Зеленського](#) було передбачено проведення реставраційних робіт, що охопили найбільшу купольну залу музею, вестибюль, сходовий марш і вхід, однак їх перервало повномасштабне вторгнення військ РФ у лютому 2022. У 2023 ці роботи поступово відновлено. Директор — [О. Супруненко](#) (від 2016).

Рекомендована література

1. Каминский Гр. Полтавский естественно-исторический музей // Хуторянин. 1902. № 45;
2. Каплун М. Л. Красень України // Народна творчість та етнографія. 1966. № 6;
3. Полтавський краєзнавчий: сторінки історії та колекції: 36. наук. пр. до 100-річчя Полтав. краєзн. музею. П., 1991;
4. Полтавський краєзнавчий музей. Маловідомі сторінки історії, музеєзнавство, охорона пам'яток: 36. наук. статей. Вип. 1—17. П.; Х., 2004—22;
5. Ханко В. Архівні матеріали про музейні установи Полтавщини (перша половина ХХ ст.) // Художня культура. Актуал. пробл. 2007. Вип. 4;
6. Y. Borysov. Journey to the site of the historic Battle of Poltava of 1709 // The Ukrainian Weekly. 2009, 3 may; Будинок Полтавського губернського земства — пам'ятка архітектури. До 110-річчя будинку Полтавського краєзнавчого музею імені Василя Кричевського: Буклет. П., 2019.

[В. М. Ханко](#), [О. Б. Супруненко](#)

Фотоілюстрації

Бібліографічний опис:

Полтавський краєзнавчий музей імені В. Кричевського / В. М. Ханко, О. Б. Супруненко // Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс] / Редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. — К. : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2023. — Режим доступу: <https://esu.com.ua/article-879980>

2001-2025 © Ця енциклопедична стаття захищена авторським правом згідно з чинним законодавством України ([докладніше](#)).